

Simonovits András: Nyugdíjrendszerek: tények és modellek

Budapest, Typotext, 2002, 226 oldal

Valamikor az elmúlt évben nagy örömmel nyugtáztam a szerzőtől kapott (tisztelet)példányt. Minthogy a zárójelbe tett jelzőből még nem következik és az alábbiak megértésében némi segítséget jelent, azért már itt sietek kijelenteni, hogy én nagyon kedvelem a szerzőt: emberileg, szakmai érdemeiért stb. Bár maga az előző mondatbeli nem túlságosan eredeti közlés különösebb indoklást amúgy nem igényel! Ahogyan az szokás(?), még lapozgattam is a könyvet. (Körülbelül ez a helyes leírása akkori tevékenységemnek.) Elsősorban a tartalomjegyzék, valamint azon előszóbeli állítás alapján, hogy a szerző e könyv alapján oktat különféle egyetemeken, valami olyasmit gondoltam, hogy (végre) a nyugdíjrendszerekről is született egy kézikönyvféle. Azért csak „kézikönyvféle” és nem kézikönyv, mert a könyv terjedelmét ehhez túlságosan szerénynek éreztem, illetve a téma annyira szerteágazó, hogy egy minden problémát, szempontot stb. lefedő kézikönyvet megírni talán lehetetlen is. (A szerző – talán túl szerényen – mindössze annyit állít, hogy csak nagyon kevés hasonló összefoglaló írás található a nemzetközi irodalomban.)

Mit – és sokkal inkább –, hogyan foglal össze a könyv? Sok tudnivalót az öregségi nyugdíjakról, konkrét rendszerekről és kapcsolódó matematikai modellekről. A szerző a művében nyugdíjakra, rendszerekre, modellekre vonatkozó mondanivalóját eredeti módon csoportosítja három részbe. Az első rész a nyugdíjrendszerek mikro-, a középső rész a makroökonómiájával foglalkozik, a harmadik részben pedig speciális kérdéseket tárgyal. Több téma többször is megjelenik. A Függelék is két, korábban már érintett témát tartalmaz. (Ennek nagyon egyszerű oka, hogy mindkét terület „közel áll” a szerzőhöz. Az olvasó ezt vagy már tudja, vagy a könyvből is kitalálhatja, hogy mindkét területen, nevezetesen mind az úgynevezett optimális nyugdíjösztönzésben, mind pedig az egyútt élő nemzedékeknek nevezett modellekkel kapcsolatban a szerzőnek komoly saját eredményei vannak. Utóbbiak a korábbiak, az előbbieket egészen újnak tekinthetők.) A könyvet a korábban szereplő (többnyire kitűnő) feladatok megoldásai, jelöléslista, irodalomjegyzék és tárgymutató egészíti ki. (Valamint tartalmaz egy hibajegyzéket is, ami – sajnos – nem teljes, de ilyen jegyzék, különösen manapság, csak nagyon ritkán fordul elő.)

Nézzük egy kicsit részletesebben! Az első rész első fejezete egyszerű életciklusmodellekkel foglalkozik. Az életciklusmodellek az egyén életét három szakaszra bontva (munkába lépés előtti szakasz, munkában, majd nyugdíjban töltött szakasz) a fogyasztásainak és a jövedelmeinek kapcsolatát vizsgálják. A következő fejezetben a szerző bevezet néhány élettartamhoz kapcsolódó valószínűséget, és ezeket figyelembe véve, a (várható) fogyasztás és jövedelem kapcsolatát elemzi. Így jut el az életbiztosításhoz legközelebb álló azon nyugdíjbiztosításhoz, ami a befizetésekkel meghatározott tőkésített rendszer (harmadik fejezet). Kisebb tételeket fogalmaz meg (például a helyettesítési értékre, ami nagyjából – vagy csak egyszerűen fogalmazva – a nyugdíj és a jövedelem hányadosa), vizsgálja a helyettesítési arány és működési költségek kapcsolatát, és (már itt) röviden szól a chilei nyugdíjrendszerről, ami ma már klasszikus példának számít. A negyedik fejezetben különféle szolgáltatással meghatározott nyugdíjígérvényeket hasonlít össze. (A fejezet egyébként a nem túl szerencsés A felosztó-kirovó rendszer címet viseli. Hogy az itt említett

lehetőségeket a bemutatott példákban kétségtelenül felosztó-kirovó módon finanszírozzák, de a lényeges az, hogy a nyugdíjigervények szolgáltatással meghatározottak.) A következő, eddigiekhez képest is rövid fejezet témája a többpilléres úgynevezett vegyes rendszer. Ilyen nálunk is van, a fejezet második fele tartalmazza is egy nem túl hízélgő ismertetését. A hatodik fejezet járulékokról és adókról szóló része jól érvel a járulékkulcsok rendbetétele mellett, illetve a kulcsok össze-vissza változtatása ellen, az inflációról szóló rész is tekinthető úgy, mint ami a nálunk indokolatlanul késleltetett valorizálás, a reál- és nominálértékben történő indexálással történő „kavarás” ellen szól.

A második rész a születési és halálozási folyamatokat vizsgáló demográfia néhány alapfogalmának az ismertetésével kezdődik. (Nyilvánvaló, hogy a népességszámok – kiegészítve megfelelő foglalkoztatási adatokkal – nagymértékben meghatározzák a munkavállalók és a nyugdíjasok számát.) Az irodalomban nagy szerepet játszik a(z időben állandó létszámú korosztályokkal rendelkező) stacionárius és a(z időben állandó létszám-arányú korosztályokkal rendelkező) stabil népesség fogalma, amit a szerző néhány tétel ismertetésével érzékeltet. Ugyanakkor a magyar népesség egyes adatainak, valamint néhány ország függőségi hányadosának bemutatásával (a 60 évnél idősebbek számának aránya a 20–59 évesek számához) arra is utal, hogy talán már sehol sincs a Földön (akár csak közel) stabil népesség.

A nyolcadik fejezet a felosztó-kirovó rendszer néhány fontos jellemzőjének – például járulékkulcs, (átlagos) helyettesítési arány, (rendszer)függőségi hányados – kapcsolatát, az ilyen rendszer hatékonyságára vonatkozó nevezetes Aaron-tételt, valamint a korosztályi számla fogalmát tárgyalja. Ez utóbbi (az egyes korosztályok ugyanazon időpontra diszkontált, nem szükségképpen csak nyugdíjjellegű be- és kifizetései) a korosztályok közötti újraelosztás tanulmányozásának egy eszköze. Nagyon érdekes a következő fejezet, ami a felosztó-kirovó rendszerről a tőkésített rendszerre történő különféle áttérési lehetőségekkel, ezek árával, veszteséivel-nyerteseivel foglalkozik, továbbá újra kitér a chilei és a magyar esetre. A második rész utolsó fejezete röviden tárgyalja a ténylegesen kifizetett nyugdíj nagyságok eloszlását (és még említést tesz az egyesült államokbeli időskorúak fogyasztási szerkezetéről, annak forrásairól, különös tekintettel a kormányzat által fedezett egészségügyi ellátásokra, illetve az egészségügyi kiadásokra).

A talán legérdekesebb harmadik rész (a korábbiakhoz képest hosszasan) speciális kérdéseket tárgyal. A 11. fejezetben visszatérve az életciklusmodellhez, a szerző azt vizsgálja, hogy az egyének milyen fogyasztási lehetőségei adódnak, különböző hasznosságfüggvényeit – az életpályája költségvetési korlátja mellett (a neoklasszikus megközelítésnek megfelelően) – optimalizálva. (Az életpálya költségvetési korlátja fogyasztások és a jövedelmek diszkontált egyenlősége.) Ugyanebben a fejezetben a szerző még finomítja a már ugyancsak tárgyalt, a felosztó-kirovó és a tőkésített rendszert rangsoroló Aaron-tételt. A 12. fejezetben a szerző – ugyancsak neoklasszikus szemléletű modellekkel – a rugalmas nyugdíjkorhatár kérdését vizsgálja. (Mindenkinek maga dönti el a nyugdíjaztatása időpontját, de hosszabb munkaviszony nagyobb nyugdíjat jelent és fordítva.) Mind az autark esetben (az egyén szabadon választja meg, hogy milyen intenzitással és meddig takarít meg), mind pedig a kötött választás esetében (adott járulé- és járadékfüggvény) a szerző a modell megoldásának számos tulajdonságát elemzi. Külön foglalkozik a naiv ösztönzés (a járadékfüggvényt az átlagos élettartam alapján határozzák meg, amit nálunk is sokan a biztosításmatematikailag tisztességes eljárásnak tekintenek), valamint a tompított ösztönzés esetével (a nyugdíj lassabban nő, mint a naiv ösztönzés esetében). Bár úgy tűnik, a modellek feltevései elég nehezen összehozhatók a valós nyugdíjrendszerek sajátosságaival (és egyáltalán az étellel?), az eredmények nem túl barátságosak. (Például a naiv ösztönzés kedvez a hosszabb életűeknek a rövidebb életűek rovására, egyenlege elég könnyen és sokszor negatív.)

A 14. fejezet először azt vizsgálja, hogy az együtt élő korosztályok zárt modelljeiben milyen kamatlábak tekinthetők egyensúlyi kamatlábaknak, illetve mikor léteznek ilyen. (Kis, nyitott gazdaság esetében mindenképpen jogos a kamatlábat kívülről meghatározottnak tekinteni.) A fejezet második felének tételei ugyanezt a kérdést a kamatlábpályák időbeli alakulására tett kétféle feltevés mellett válaszolják meg. A következő fejezet modelljei azt a kérdést vizsgálják, hogy mi történik a nyugdíjadiadások növekedési ütemével, a régi és új nyugdíjak arányával akkor, ha egy időponttól kezdve a nyugdíjak bérindexálásáról áttérnek a részleges árindexálásra. (Ami nálunk is történt.) Három változat szerepel: az indexálás változik, a népesedés nem (csökken), az népesedés csökken, de a bérindexálás változatlan marad, végül mind a születésszám, mind pedig az indexálás változik. Ebben a részben is külön fejezet foglalkozik a tőkésített nyugdíjrendszerre történő áttéréssel. Itt modellezi a szerző a korábban már tárgyalt forgatókönyvet, és továbbiakat is vizsgál. Az itteni elemzés is igazolja, amit a könyvben egyszer már megállapított, nevezetesen, hogy ha egyszerűen csak explicitté teszik a (nyugdíjígérvényekben megtestesülő) implicit államadósságot, és így történik a tőkésített rendszerre történő áttérés, akkor lényegében nem történik semmi. A második forgatókönyv szerint csak fokozatosan épül ki tőkésített rendszer, és egyes korosztályok (járulék)terhei megnövekednek: hogy ez reális/elviselhető/stb., az teljes mértékben a (becsült) költségek számításakor alkalmazott (jövőben realizálódó) adatok nagyságától függ. A harmadik forgatókönyv szerint valahonnan kezdve a korosztályok az új rendszer tagjai lesznek, az áttérés költsége (a régi rendszer (tagjainak) eltűnéséig) valamennyi korosztály között oszlik meg. Az eredmények értékeléséről ugyanaz mondható, mint az előbbi forgatókönyv esetében.

A többihez képest talán kevésbé izgalmas 16. fejezet a német nyugdíjrendszer (egy valószínűleg az együtt élő korosztályok modelljén alapuló) szimulációs modellje (eredményeinek) az ismertetése (amit kiegészítenek az úgynevezett reformlépésekkel kombinált futtatások eredményei is). Még egy „igazi” kézikönyv esetén sem éreznénk igazán idetartozónak a következő fejezetben tárgyalt (járulékkulcsról történő szavazási) modelleket.

Az utolsó fejezet a magyar nyugdíjrendszer korosztályi számláira vonatkozó számítások egyes eredményeinek egy rövid ismertetője. Végül szerepel még egy rendkívül rövid fejezet (Zárszó helyett címmel), ami „az eddigiek alapján” megfogalmaz néhány állítást, amelyek kétségtelenül igazak, bár szerintünk nem (csak) az eddigiek alapján, és nem teljesen világos a szerepük: miért pont ezek és miért pont itt kerültek megfogalmazásra. A nyugdíjrendszer egy olyan dolog, ami az én jelenben befizetett járulékból és/vagy a más járulékból az én és/vagy más jövőbeli járadékát biztosítja. Azaz valamilyen politikai döntés megkerülhetetlen. Ugyanakkor a nyugdíjrendszerek vizsgálata (is) nyilván egy olyan terület, ahol a matematikai modellek alkalmazása – ez esetenként lehet akár valamilyen „egyszerű” kalkuláció is – nagyon kézenfekvőnek tűnik. Sokan kötelezőnek is tekintik, hiszen egy kétségtelen jó tulajdonsága megvan a matematikai modellezésnek: (jó esetben) pontosan megfogalmazza azokat a feltevéseket, amelyek mellett a modell eredményei igazak, és ebben az értelemben a dolog átlátható. Másrészt nagyon sokszor valamilyen módon külön vannak választva azok, akik számolnak azoktól, akik a döntéseket hozzák. A modellek (készítői, a szakemberek, *policy makers*) nem mindig jól írják le a problémákat, a modellek (készítői, a szakemberek, *policy makers*) számára nem mindig azok a problémák, amelyek a döntéshozók (politikuskok, *decisionmakers*) számára. Mindenesetre, mindenképpen jó(?)/szép(?) lenne, ha a döntéshozók tevékenysége is annyira átlátható lenne, mint a modellek készítőié.

Úgy érzem, hogy ez a könyv egy nagyon komoly lépés ebben az irányban. Bár a szerző maga is deklarálja a könyv bevezető jellegét, valamint azt, hogy számos kérdést csak vázlatosan tárgyal, úgy érzem, hogy ebben nem találja el a mértéket, nem találja el

az arányokat. Valahol igazságtalan is lenne arról elmélkedni és/vagy példálózni, hogy mi hiányzik.* Hasonlóan igazságtalan lenne arról elmélkedni és/vagy példálózni, hogy mi mennyire elnagyolt, nem lekerékített stb., de nagyon nehéz a könyvet olvasni (legalábbis nekem).** Ugyanakkor azoknak a hallgatóknak és érdeklődőknek, akik mögött ott áll a szerző, és (legalább) esetenként tovább tudja lökni őket, ez a könyv egy „aranybánya”. Merem remélni, hogy a hallgatók/olvasók között szép számmal szerepelnek a jövő döntéshozói is.

Stahl János

* Hadd legyenek mégis valamelyest igazságtalan. (Deklaráltan) nem foglalkozik a szerző a férfi és női halandóságok közötti különbséggel és az ebből származó átcsoportosításokkal. (Más csoportok, például a Rózsadombon és a Józsefvárosban élők között is minden bizonnyal vannak ilyen különbségek, de erre nincsen elég használható statisztikai adat.) Szerintünk ez egyre fontosabb lesz. (Ott biztosan, ahol követik a Világbank ajánlásait, és a kötelező társadalombiztosítás része lesz egy, a befizetéssel meghatározott pillér.) Ugyanígy nem foglalkozik (eleget?) a szerző azzal, hogy a foglalkoztatás megváltozása miképpen hat a nyugdíjrendszerekre.

** Itt nyilván még inkább szubjektív dolgokról van/lehet szó, mint az előbbi lábjegyzetben. Például a 11.2. tétel bizonyításakor egy „lekerékített” könyvben szerepel maga az optimalizálási feladat is. Vagy a német nyugdíjrendszer dinamikus modellje című fejezetben *magáról a modellről*, vagy nem kell írni semmit, vagy valóban ismertetni kell a modellt, ami érzésem szerint felesleges, éppen úgy, mint az, amennyi szerepel.

Stahl János egyetemi tanár, Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete.

Közgazdasági Szemle

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a Közgazdasági Szemlét ___ példányban, az alábbi címre:

Megrendelő neve: _____

Címe: _____

A kézbesítés helye: _____

Az előfizetési díjat csekken fizetem.

Az előfizetési díjat pénzügyi átutalással egyenlítem ki.

Előfizetési díj egy évre 15 600 Ft fél évre: 7800 Ft

_____ dátum

_____ aláírás

Megrendelhető levélben: Magyar Posta Rt. 1900 Budapest; faxon: 303-3440;
e-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu